

FEMİNİST İKTİSAT TEORİSİ BAĞLAMINDA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

GENDER BUDGETING IN THE CONTEXT OF FEMINIST ECONOMICS THEORY

Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN*
Elif YILMAZ FURTUNA**

Özet: Ana akım iktisatta kadınların ekonomi bilimine katkısı çoğunlukla reddedilmiştir. Bu duruma eleştirel bir yaklaşım olarak ortaya çıkan Feminist iktisat, İktisat Biliminde kadınların iktisadi bakışlarının da dikkate alınması gereğini ileri sürmüştür.

Çalışmanın konusunu sosyal devlet ile iktisat alanındaki feminist iktisat yaklaşımının etkisi ile maliye alanında geliştirilen cinsiyete duyarlı bütçeleme oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal bütçelerin bir türü olarak belirtilebilecek cinsiyete duyarlı bütçeleme esasının benimsenmesi; erkek egemen toplum yaşantısının yüklediği sosyal rollerin altında kadının ezilmesine seyirci kalınmamasını gerekli kılmaktadır. Zira sosyal bütçeler yaşlılar, yoksullar, kadınlar, çocuklar gibi toplumda korunmaya muhtaç kesimleri destekler niteliktedirler. 1980'lerden bu güne Türkiye'de bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmasına rağmen, yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle çalışmada cinsiyete duyarlı bütçeleme esası ve Türkiye'de uygulanabilirliği ele alınmaktadır. Ayrıca cinsiyete duyarlı bütçeleminin tarihsel süreç içindeki gelişimine, bu kapsamda kadınların eğitim ve iş gücüne katılma oranları gibi istatistiki verilere yer verilmekte ve Türkiye uygulamasına ilişkin çeşitli öneriler getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminist İktisat, Sosyal Bütçe, Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Türkiye

Abstract: In traditional economics the contribution of women to the science of economics has often been rejected. Feminist economics, which emerged as a critical approach to this situation, argued that economic approaches of women should also be taken into consideration in the Science of Economics.

The subject of this study is the gender-sensitive budgeting developed in the field of finance with the effect of the social state and the feminist economics in the field of economics. Therefore, the adoption of gender responsive budgeting, which can be described as a type of social budget; it is necessary for the male dominated society not to be a mere spectator of the crushing of women under the social roles that life experiences. Because social budgets

* Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, iforkunoglu@gazi.edu.tr.

** Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı, elifyilmaz@gazi.edu.tr.

support the sections in need of protection such as the elders, the poor, women and the children in the society. Despite the fact that there have been studies on this subject in Turkey from the 1980s to this day, it is not at a sufficient level. For this reason, gender sensitive budgeting and its applicability in Turkey are considered in this study. Also, historical development of gender sensitive budgeting, within this scope, the statistics such as the participation rates of women in education and workforce are given and various suggestions on the application of Turkey are offered.

Keywords: Feminist Economics, Social Budget, Gender (Responsive/Sensitive) Budgeting, Turkey

GİRİŞ

Bilindiği üzere 1982 Anayasası'nın cumhuriyetin niteliklerinin sayıldığı 2. maddesine göre; "Türkiye Cumhuriyeti,demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir". Bu doğrultuda sosyal devlet niteliğini haiz devletin yönlendirici politikalarıyla ekonomide ve sosyal yaşamda aktif rol üstlenmesi gerekmektedir. Anayasanın değiştirilmez hükümleri arasında düzenlenmekte olan bu ilkeye ilişkin tanımlamalar mahkeme kararlarında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Anayasa Mahkemesi 1961 ve 1982 Anayasası döneminde verdiği kararlarıyla sosyal devlet ilkesini tanımlamıştır. Örneğin, 16-27 Eylül 1967 tarih ve K.1967/29 sayılı Kararında sosyal devletle ilgili şu ifadelerle yer vermiştir: "Sosyal devlet, ferdin huzur ve refahını teminat altına alan, kişi- toplum, emek-sermaye ilişkilerinde denge kuran, özel teşebbüsün güvenlik, kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının gelişmesi için çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adaletli dağıtılmasına uygun sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlettir".¹

Anayasa Mahkemesi, 26 Ekim 1988 tarih ve K.1988/33 sayılı kararında da sosyal devleti şöyle tanımlamıştır: "Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlettir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli

¹ Anayasa Mahkemesi, 16-27 Eylül 1967 Tarih ve E.1963/336, K.1967/29 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 6, s. 23.

kılar". Bu anlamda sosyal devlet ilkesi; sosyal haklar, sosyal adalet, fırsat eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği, pozitif ayrımcılık gibi eşitlik ve adalet ilkeleriyle iç içe geçmiş kavramları hedefleyen ve toplumsal alanda bunları temin etmeye çalışan bir ilkedir.

Sosyal devletle bağlantılı olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği, siyasal ve sosyal hayatta sıkça dillendirilen bir hedef olmasının yanı sıra, iktisattan sosyolojiye, maliyeden hukuka kadar hemen hemen bütün sosyal bilimlerde yansımaları olan bir idealdir. Bu kapsamda, feminist iktisat anlayışı da iktisadi bakışta kadın-erkek eşitliği sağlanması amacıyla geliştirilmiş iktisadi bir yaklaşımdır. Feminist iktisadın maliye alanına yansımaları olarak değerlendirilebilecek cinsiyete duyarlı bütçeleme ise, fırsat eşitliği, pozitif ayrımcılık ve dolayısıyla kadın-erkek eşitliğini destekleyen bir araç olarak pek çok ülkede öteden beri kullanılmaktadır. Zira devlet bütçelerinin cinsiyetler arasında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak önemli fonksiyonlar üstlendiği bilinmektedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı ve feminist iktisat anlayışında kadınların mevcut sistemin içerisine daha çok dâhil edilmesi ve kadınlara özel politikaların uygulanmasının ötesinde cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesi ortak amaçtır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda feminist iktisat yaklaşımına, cinsiyete duyarlı bütçelemeye, feminist iktisadın, cinsiyete duyarlı bütçeleme yoluyla uygulanmasına ilişkin somut örneklerle, cinsiyete duyarlı bütçenin bazı ülke uygulamalarına ve Türkiye'deki gelişimine değinilmektedir. Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği, temel uluslararası endeksler ve TÜİK verilerine göre değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye'de aile hayatında, eğitimde ve çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliğinin mevcut durumuna ve buna ilişkin alınan önlemlere ve cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamasına ilişkin önerilere yer verilmektedir.

1. FEMİNİST İKTİSAT

Ana akım iktisatçıların iktisadi olayları ve yasaları açıklarken diğer şartları sabit kabul etme varsayımı ya da "ceteris paribus" ifadesi, uygulamada değişken sayısını azaltarak kolaylık sağlasa da, buna etki eden sosyal, siyasi vb. unsurların devre dışı kalması nedeniyle iktisadi bakışın daralmasına neden olmuştur. Dolayısıyla başlangıçtan beri iktisatta ve iktisadi analizlerde dikkate alınmayan "kadının bakışının ve deneyimlerinin" de iktisadi bakışa eklenmesi için, iktisattaki çeşitli

evrimci kuram, deneysel iktisat, davranışsal iktisat, yeşil ekonomi vb. heterodoks yaklaşımlardan biri olan feminist iktisat ortaya çıkmıştır.

Feminist iktisatçılar, temelde ekonominin kadınları nasıl etkilediği ve kadınların ekonomiyi nasıl etkilediği ile ilgilenmişlerdir.² Kadınların ve erkeklerin ekonomide buldukları konumun farklılığını korumaya devam etmesi, kadınların çoğunlukla ücretli işgücünün daha düşük bir bölümünü oluşturmaları, daha düşük gelir elde etmeleri, daha düşük statülerde istihdamları, evde gerçekleştirilen yaşlılara, çocuklara bakım, ev içi temizlik vb. ücretsiz faaliyetlerde daha büyük rollerinin olması, kadına atfedilen ev içi sorumluluklarının ağırlığı, kadınların erkeklere göre ekonomik açıdan dezavantajlı duruma geçmesine neden olmaktadır. Bu nedenle feminist iktisatçıların çoğu, çocukların bakımı konusunu ve kadınların ev içi ücretsiz faaliyetlerinin ölçümü konusunu incelemişlerdir.³ Bu noktada ücretsiz iş, çalışma süresine göre ölçülmeye çalışılmıştır.

Feminist analiz, özellikle 1950'ler-1960'lardan itibaren kadını tartışan alternatif teorik yaklaşımlarla başlayıp, 1980-1990'larda bunun iktisat alanında deneyselleştirilmesi ile gelişmiştir. Bu yaklaşımlar, hemen hemen her alanda baskın toplumsal cinsiyet kullanımının eleştirisi olup, postmodernizmin feminist teorisinin etkisi ile ekonomiyi dönüştürmesi ve buna ilişkin teori ve politikaların oluşturulmasına dayanak oluşturmuştur.⁴

Feminist iktisat; ana akım iktisadın (neoklasik, keynesyen, kurumsal, marksist vd.), feminist bakış açısından bilim kuramına dayanan köklü bir eleştirisi veya çeşitli teorik yaklaşımlarla var olan iktisadın yerine getirilen farklı bir iktisat önerisidir.⁵ Feminist iktisat, iktisattaki

² Susan Donath, "The Other Economy: A Suggestion for A Distinctively Feminist Economics", *Feminist Economics*, 2000, C.6, S.1, s. 116.

³ Gardiner Jean, *Gender, Care and Economics*, MacMillan Press, 1997 London, s. 6-37. (Folbre, Nancy. "Measuring Care: Gender, Empowerment, and the Care Economy." *Journal of Human Development* 7, 2 July 2006, 183-199, 183), (Hughes, Christina, *Key Concepts in Feminist Theory and Research*, Sage Publications, 2002, London, s.106).

⁴ Lourdes Beneria, "Toward A Greater Integration of Gender In Economics", *World Development*, C. 23, S. 11, 1995, s. 1839-1850.

⁵ Ömer Eroğlu, Ruhan İşler, "İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri, 2004, s. 61.

eril, cinsiyetçi, ırkçı, etnik, sınıfsal, vb. yanlılığın yerine, zengin ve kapsayıcı bir anlayışın benimsenmesi ve iktisadın alanının kadın ve erkek deneyimlerini ve diğer başka konuları da içererek genişletilmesidir.⁶ Ancak feminist iktisat üzerinde çalışan iktisatçıların farklı iktisat okullarına mensup olmaları ve farklı geçmişe sahip olmaları (liberal, radikal, sosyalist, postmodernist vd.), feminizm açısından irdeledikleri konuları farklılaştırmıştır⁷. Buradan hareketle feminist iktisatın temel ilkelerinin neler olduğu incelendiğinde karşımıza çıkan 13 ilke aşağıdaki gibidir:⁸

1. Ekonominin kendisi sürekli gelişen canlı bir unsur olduğundan, feminist iktisat ilkelerinin kesin bir listesinden söz edilemeyecektir.

2. Feminist iktisatta değerler birçok farklı seviyede ekonomik analize dâhil edilmektedir. Çünkü ekonomi ilkelerine feminist bir yaklaşım daha kapsayıcı olup, değerlerin rolünü anlamak önemlidir. Ancak erkek egemen ekonomi alanı, modellerdeki değişkenler dışında kadınlar, çocuklar ve aileler için önem taşıyan konuları düzenli olarak gözden kaçırma eğilimindedir.

3. Hane, ana akım iktisadın alanında ekonomik bir mekân olarak kabul görmezken, feminist iktisatçılarınca hanehalkı, ekonomik faaliyet mekânıdır. Hanehalkları ekonomik nitelikte piyasa ve piyasa dışı faaliyetlerde bulunurlar.

4. Feminist iktisatçılar ödenmeyen bakım çalışmaları ile ana akım iktisatçıların “ekonomik” olarak gördükleri ücretli faaliyetler arasındaki bağlantıları⁹ ve ekonomik süreçleri de ekonomik sonuçlar¹⁰ kadar

⁶ Julie A. Nelson, 1996, *Feminism, Objectivity and Economic*, New York, Routledge, s. 174.

⁷ Ufuk Serdaroğlu, *Feminist İktisatın Bakışı*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 70-71.

⁸ Geoff Schneider, Jean Shackelford, “Ten Principles of Feminist Economics: A Modestly Proposed Antidote”, A Presentation at the Annual Meetings of the Southern Economic Association in Baltimore, Maryland, November, 1998, http://www.facstaff.bucknell.edu/gschnedr/femprcpls.htm#_ftn1.

⁹ Nilüfer Çağatay, Diane Elson, Caren Grown, (Guest Editors), *World Development, Special Issue on “Gender, Adjustment and Macroeconomic Models,”* C. 23, S. 8, November, 1995, s. 1829, Julie A. Nelson, “Feminism and Economics.” *Journal of Economic Perspectives*, 1995, C. 9, S. 2, http://ase.tufts.edu/gdae/about_us/cv/nelson_papers/feminism_and_economics.pdf, s.131-148, 141-142. Lourdes Beneria, *Gender Development And Globalization*, Routledge, Newyork 2003, s. 131.

¹⁰ Irene Staveren Van, “Feminist Economics, Setting out the Parameters, in

dikkate almışlardır. Feminist iktisatçılara göre piyasa dışı faaliyetler ekonomi için önemlidir. Dolayısıyla çocukların bakımı ve ev işlerinin yapılması gibi ücretsiz çalışmalar ekonomik açıdan tanınmalıdır. İktisadi analizde iş (work) ile iş olmama (nonwork) şeklindeki kutuplaştırma eğilimi, kadınların aile hayatına yaptıkları katkıların niteliğini tam olarak anlamayı ve tanımayı önleyerek, iktisadi analizin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmaktadır. Eğer iş, üretken çıktılarla ilişkilendirilirse, bireysel refaha yaptığı olumlu katkılardan ötürü üretken ve ölçülebilir bir yükümlülüktür. Tüm insan faaliyetlerini metalaştırma eğilimi, özellikle gelir güvencesi ile ilişkili olan sosyal vatandaşlık haklarını oldukça kısıtlamaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan politikalar, kısıtlamanın toplumsal cinsiyet temelli yapılarını hesaba katmalı ve iş olarak nitelendirilmeyen faaliyetlerin pozitif refah katkısı açıkça tanınmalıdır. Ancak bu kez de bunun teknik olarak nasıl başarılacağı sorunu belirlemektedir.¹¹

5. Neoklasik metinlerde ekonomide var olan iktidar ilişkileri görmezden gelinmiştir. Oysaki feminist iktisatçılara göre bir ekonomide güç ilişkileri önemlidir. Güç, ailenin cinsiyete dayalı işbölümünü çevreleyen ekonomik konuları anlamak, iktidarın ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak, pazarların, özellikle işgücü piyasalarının işleyişini kavramak için gereklidir.

6. Toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısı, ekonomi çalışmasının merkezinde yer alır. Ekonomik ilişkiler ve eylemler, cinsiyet rollerinden doğrudan etkilenir. Cinsiyete dayalı bir bakış açısı olmadığı takdirde, ekonominin bu yönü ihmal edilmiş olur. Bu nedenle hanedeki cinsiyete dayalı işbölümü, feminist iktisatçılar tarafından ayrıntılı olarak araştırılan ve ekonomik aktörlerin davranışları hakkında önemli bilgiler veren bir alandır.

7. Genel kabul görmüş iktisadi metinlerde insanlar, rasyonel bulunarak marjinal analize tabi tutulurken; feminist iktisada göre insanlar karmaşıktırlar. Ancak maddi faktörlerden daha fazlası tarafından et-

Christine Bauhardt and Gülay Çağlar, *Feministische Kritik der politischen Ökonomie*. Wiesbaden: vs Verlag für Sozialwissenschaften, <https://repub.eur.nl/pub/22542/FemKritikpolOeko.pdf>, 2010, s. 4.

¹¹ Alisa McKay, "Rethinking Work And Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality Through A Citizens' Basic Income", *Feminist Economics*, 2001, s.107-109.

kilenir kabul edilirler. Feminist iktisatçılar, insanların marjinal analiz yoluyla bireysel olarak hareket eden rasyonel varlıklardan daha fazlası olduğunu, bunun yerine, açgözlülüğünden başka faktörler tarafından motive edilen grup etkileşimleri ve eylemlerini içeren bir ekonomik aktörle etkileşim içinde olduklarının yadsınmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

8. İnsanlar rekabet eder, işbirliği yapar ve yaşlılarına, çocuklarına bakarlar. Feminist iktisatta, işbirliği ve bakım, ekonomik sistemin temel bileşenleri olarak görülürken, rekabet en önemli unsur değildir.

9. Hükümet hareketi piyasa sonuçlarını artırabilir. Şöyle ki; cinsiyet ayrımı yapan bir bakış açısı, hükümetin işleyişinin belirli yönlerini gösterir ve hükümetin statükoyu değiştirme veya sürdürme rolünü vurgular.

10. Feminist iktisatçılara göre iktisadın kapsamı disiplinler arası olmalıdır. Küresel ekonominin sorunlarının çözümü için standart iktisadi metinlerdeki ekonominin dar tanımının ötesine geçilmelidir. Geleneksel iktisadi analizin sınırları zorlanmalı ve halkın refahına ilişkin yapılacak çalışmaları teşvik eden araştırmalarla ilgili şeffaf veri setleri oluşturulmalıdır.

11. Çoğu feminist iktisatçı, kaynaklar, faaliyetler ve meslekler dâhil olmak üzere geniş anlamda sonuçların eşitliğini istemektedir. Bunun nedeni fırsat eşitliği ve sonuçların eşitlenmesinin birbiriyle yakından ilişkisidir. Zira fırsatlardaki sistematik eşitsizlik, eşit olmayan sonuçlara neden olmaktadır.¹²

12. Bazı durumlarda feminist endişelerin makro hedeflerle nasıl etkileşim kurabileceğini tartışmak önemlidir. Örneğin, eşit iş kanunları, sosyal yatırım fonları, kadınları hedef alan istihdam planları ya da ağırlıklı olarak kadın sanayilerinde ihracatı teşvik eden yatırım politikaları, ayrımcılıkla mücadele politikaları doğru uygulandığında, makroekonomik amaçlar ve feminist amaçlar arasında uyum sağlanacaktır.¹³

¹² Günseli Berik, Yana Van, Rodgers Der Meulen, Stephanie, Seguino, "Feminist Economics of Inequality, Development And Growth, *Feminist Economics*, July 2009, C.15, S.3, s.5.

¹³ Beneria, a.g.m, s. 1846-1848.

13. Feminist iktisatçıların önemli bir bölümü, makale sayısı, katılımda bulunulan toplantı sayısı vb. akademik etkinlikler bakımından kadınların çalışmalarının akademik yaşamda daha fazla yer almasını önemsemektedirler. Bunun yanı sıra ekonomi derslerinin içeriğinin, kullanılan öğretim stiline eşitlikçi söylemler ve uygulamalarla dönüştürülmesini, daha geniş bir ekonomik faaliyet alanını incelemek ve öğretmek için daha kapsamlı araçların kullanılmasını ve kadınların aktif siyasete katılım oranlarının artırılmasını önermektedirler.¹⁴

2. CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME

Bütçeler; konularına, sorunları ele alış şekillerine, amaçlarına, teknik yapılarına ve kapsamlarına göre 5'li bir sınıflandırmaya tabi tutulabilirler.¹⁵ Konularına göre; gider ve gelir bütçeleri, sorunları ele alış şekillerine göre; proje bütçeler, dönem bütçeleri, amaçlarına göre bütçeler; program bütçeleri, sıfır tabanlı bütçeler, faaliyet bütçeleri, teknik niteliklerine göre bütçeler; statik, karşılaştırmalı statik bütçe, dinamik-esnek bütçeler, kapsamlarına göre bütçeler; işletmeler bakımından kısım bütçeleri, genel bütçe, idare bakımından ise; merkezi yönetim bütçesi, genel bütçe, özel bütçe, düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesi, sosyal güvenlik kurumu bütçesi, mahallî idare bütçesi olarak sınıflandırılabilir.

Literatürde bir bütçe türü olarak sayılıp sayılmadıkları tartışmasında çoğunlukla yeni bir bütçe yaklaşımı olarak değerlendirilmiş olsalar da; sosyal bütçeler ve cinsiyete duyarlı bütçeler (CDB) kapsam bakımından genellikle diğer ülke uygulamalarında bütçe eki olarak düzenlenmektedir. Kanımızca CDB'lerin, "bütçe eki" alt kategorisinde ya da "amaçlarına göre bütçeler" ayrımında sosyal bütçeler başlığı altında sayılmaları daha uygun olacaktır.

¹⁴ Roberta Hall, Bernice Sandler "The Classroom Climate: A Chilly One for Women?", Washington D.C, Association of American Colleges, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED215628.pdf>, 1982, s. 4. Marianne Ferber A., "Guidelines for Pre-College Economics Education: A Critique.", *Feminist Economics*, 1999, C. 5, S.3, s. 135-138, Julie A. Nelson, "Feminism and Economics." *Journal of Economic Perspectives*, 1995, C. 9, S. 2, http://ase.tufts.edu/gdae/about_us/cv/nelson_papers/feminism_and_economics.pdf, s. 146.

¹⁵ Mehmet Özkan, *Esnek Bütçeler*, <http://katalog.marmara.edu.tr/muyayinevi/YN562.pdf>, Marmara Üniversitesi, Yayın No: 562, İİBF Yayın No. 398, İstanbul 1994.

Sosyal bütçeleme; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi sosyal refaha yönelik bütçe ödeneklerinin; eşitlik, gelir dağılımı, yoksulluk, istihdam ve sosyal içerme kriterleri dâhilinde düzenlenmesini ve toplumda yaşlılar, çocuklar, yoksullar, engelliler gibi korunmaya muhtaç kesimlerin bu düzenlemeden olumlu etkilenmesini amaçlamaktadır.¹⁶

Bir sosyal bütçe türü olarak tespit ettiğimiz cinsiyete duyarlı bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve kadının sosyal ve iktisadi hayata adaptasyonunu hızlandıracak teşvikleri ve bu alandaki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemleri kapsayan bütçe politikalarının uygulanmasıdır. Bütçede kaynakların kadın ve erkeklerin ihtiyaç önceliklerine göre tahsisini öngören ve daha etkili kullanımını teşvik eden CDB, devletin kadının hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki kararlılığının bir göstergesi olarak, daha yüksek refah seviyesine sahip, daha eşit toplumlara ulaşmayı hızlandırmanın en etkili yollarındandır.¹⁷ Hükümet bütçesi cinsiyet analizleri, cinsiyete dayalı hedeflere ulaşılması için zorunludur. CDB analizleri, kamu hizmetlerinde cinsiyete özgü harcamaları, eşitliği teşvik eden harcamaları ve bunların temel harcamalara uygulanabilirliğini incelemelidir.

Sonuç olarak CDB hükümetlerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadınlara yönelik ayrımcılığın giderilmesine ilişkin taahhütlerini yerine getirilmesine hizmet etmektedir. Bu doğrultuda kaynakların yeniden tahsisini sağlayarak, bütçenin etkinliğinin, hesap verebilirliğinin ve şeffaflığının geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak dünya çapındaki CDB girişimleri incelendiğinde, pek çok ülkede cinsiyete duyarlı bütçelere yönelik önemli adımlar atılmakla beraber, birçoğunun hala analiz aşamasında olduğu görülmektedir. Diğer yandan, CDB girişiminin çoğu ulusal düzeyde yürütülmesine rağmen, daha fazla fırsatın bulunduğu yerel seviyelerde de uygulanmalıdır. Bunun için kullanılabilir yedi CDB aracı şunlardır:

¹⁶ Murat Şeker, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi*, Tesev Yayınları, İstanbul 2011, s. 22.

¹⁷ United Nations Environment Programme (UNEP), *Global Gender and Environment Outlook*, http://web.unep.org/gender/sites/unep.org/gender/files/documents/Gender%20and%20environment%20outlook_opt.pdf, 2016, s.185.

1. Toplumsal cinsiyete duyarlı politika değerlendirmesi: Bu araç, politikaları ve programları cinsiyet perspektifinden analiz etmek ve bu politikaların ve kendilerine tahsis edilen kaynakların mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltma veya artırma olasılıklarını belirlemek için tasarlanmıştır.

2. Cinsiyete göre ayrılmış yararlanıcı değerlendirme: Bu araç, programların veya hizmetlerin gerçek veya potansiyel yararlanıcıların ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayıp karşılamadığını değerlendirmek için uygulanmaktadır.

3. Cinsiyet ayrımına göre kamu harcamaları fayda düzeyinin analizi: Bu araç; belli bir hizmetin birim maliyetlerini tahmin ederek ve bu hizmetin her bir grup tarafından ne ölçüde kullanıldığını hesaplayarak, kadınlar ve erkekler arasındaki bütçe kaynaklarının dağılımını değerlendirmek için kullanılmaktadır.

4. Cinsiyet ayrımına göre bütçenin zaman kullanımına etkisinin analizi: Bu analizde bütçe tahsisi, onlardan sağlanan hizmetler ve hane halkı üyelerinin vakit ayırma biçimleri arasında bağlantı kurmak üzere tasarlanmıştır.

5. Toplumsal cinsiyete duyarlı orta vadeli ekonomik politika çerçevesi: Bu araç, değişkenlerin cinsiyete göre ayrıştırılması, milli gelir hesapları ile hanehalkı gelir hesaplarının birleştirilmesi gibi politika geliştirme, planlama ve bütçe ödeneklerinin orta vadeli çerçevelerine toplumsal cinsiyet perspektifini dâhil etmek üzere tasarlanmıştır.

6. Cinsiyete duyarlı bütçe bildirim: Bu araç, devlet kurumları tarafından harcamaların cinsiyet eşitliği hedefleri üzerindeki etkileri hakkında üretilen raporlara atıfta bulunmaktadır.

7. Ayrılmış vergi incelemesi analizi: Bu araç, vergilemenin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini değerlendirmek ve kamu harcamaları ihtiyaçları ve talepleriyle ilişkili olarak ortaya çıkan gelir düzeyini değerlendirmek için kullanılır.¹⁸

¹⁸ Helena Hofbauer Balmori, "Gender and Budgets", Overview Report, <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/DOC19156.pdf>, Institute of Development Studies, February 2013, s. 22.

3. FEMİNİST İKTİSAT İLKELERİNİN CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME YOLUYLA UYGULANMASINA İLİŞKİN ÖRNEKLER

Türkiye’de feminist iktisatın CDB uygulaması bakımından en güncel gelişmelerden birisi; 2015’te Evde Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi¹⁹ ve 2017’de pilot düzenlemesi başlatılmış olan çalışan annelerin çocuklarının bakımına yönelik getirilmiş olan annee ve babaannelere ücreti ödenmesine ilişkin projedir. Ayrıca bu proje, kadının çocuk bakım masraflarının ölçülebilir hale getirilebilirliği bakımından, çalışmamızda feminist iktisadın 4. ilkesi olarak belirttiğimiz “çocukların bakımı ve ev işlerinin yapılması gibi ücretsiz çalışmalar ekonomik açıdan tanınmalıdır” ilkesi ile örtüşmektedir.

Türkiye dahil ülkelerin birçoğunda CDB çalışmalarının bütçeler aracılığıyla gerçekleştirilmekte olması, hükümetlerin ekonomik gücünü oluşturan bütçelerle varolan cinsiyet eşitsizliklerini gidermeye yönelik politikaların uygulanması; feminist iktisadın 9. ilkesi olarak belirttiğimiz “cinsiyet ayrımı yapan bakış açısı, hükümetin işleyişinin belirli yönlerini gösterir, hükümetin statükoyu değiştirme veya sürdürme rolünü vurgular” ifadeleriyle uyumludur. Buna benzer şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda CDB’nin ilk aşaması olarak belirtilebilecek kamu gelir ve gider analizlerinin yapılmış olması, feminist iktisadın 10. ilkesi olarak ele aldığımız “şeffaf veri setleri oluşturulmalıdır” görüşünün uygulamasıdır.

İskandinavya’da sonuç odaklı analiz ve cinsiyete dayalı kaynak tahsisi, Fransa’da kefalet fonu, İsveç’te işsiz kadınlara yönelik hizmet fonu uygulamaları feminist iktisadın 11. ilkesi olarak değindiğimiz “feminist iktisatçı, gelirler ve varlıklar da dâhil olmak üzere meslekler, faaliyetler ve kaynakları kapsayan geniş anlamıyla anlaşılacak sonuçların eşitliğini istemektedir” ifadesi ile örtüşmektedir. Kadının mesleki faaliyetinin ve kadın girişimciliğinin desteklenmesi ise, 12. ilkedeki “kadınları hedef alan istihdam planları”nın uygulamadaki görünümüdür.

¹⁹ Bknz.<http://www.evdecocukbakimi.net/>.

CDB'ye göre kadının ulusal ve yerel karar organlarındaki sayısının artırılması çabaları; çalışmada feminist iktisadın 13. ilkesi olarak belirttiğimiz kadınların aktif siyasete katılım oranlarının artırılması hedefi ile eşleşmektedir.

4. BAZI CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME ÜLKE UYGULAMALARI

Cinsiyete duyarlı bütçeleme ilk kez 1984'te Avusturalya'da uygulanmıştır.²⁰ O tarihten bugüne kadar cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili olarak gerek AB'de, gerekse diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarına göre sosyal bütçeleme uygulamaları mevcuttur. Örneğin; Mozambik, Tanzanya ve Mauritius'da (Çelik ve Atabey, 2013); İngiltere, Fransa, Güney Afrika, İskandinav ülkeleri, İrlanda, Belçika İspanya'nın Bask bölgesi, Meksika, Sri Lanka, Cezayir, Filipinler, Kanada, Kore Cumhuriyeti, Hindistan, Pakistan, Peru, Uganda, Amerika Birleşik Devletleri gibi yaklaşık 60 ülkede²¹ çeşitli teorik ve uygulama dayalı çalışmalar yapılmıştır. AB'de cinsiyete duyarlı bütçe; eşitlik, sorumluluk, etkinlik, şeffaflık olmak üzere 4 ekseninde incelenmiş olup, kadın istihdamının artırılması, kadınların kaynaklardan daha etkin şekilde faydalanması ve toplumdaki konumunun iyileştirilmesi hedeflenmiştir.²²1997 Lüksemburg Zirvesi ile başlayan süreçte kadın ve erkeklere eğitim, istihdam, girişimcilik vb. konularda eşit fırsatlar verilmesi hususunda önemli mesafe katedilmiştir.²³

Avustralya, Barbados, Fiji, Kenya, Mozambik, Namibya, Filipinler, Güney Afrika, Sri Lanka, St. Kitts, İsviçre, Tanzanya, Uganda, İngiltere, Zambiya, Zimbabve ve Büyük Britanya cinsiyete duyarlı

²⁰ Debbie Budlenger, Guy Hewitt , Gender Budgets Make More Cents Country Studies and Good Practice, The Commonwealth Secretariat, August 2002, s. 43.

²¹ Seyfi Yıldız, Alparslan Uğur, "Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, C.5, S. 3, s. 282.

²² Villagomez Elizabeth "Gender Budgeting in the EU", *Almenara Estudios Economicos Y Sociales*, 2005; aktaran Birol Erkan , Mehmet Akbaş, Yusuf Ekrem Şentürk, Sadettin Paksoy, "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme Yaklaşımı", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 2012, Yıl 5, S. 9, s. 96.

²³ Jill Rubery, "Gender Mainstreaming and Gender Equality in the EU:The Impact of the EU Employment Strategy", *Industrial Relations Journal*, Blackwell Publishers Ltd., 2002, 33, s.5.

bütçeleme ile ilgili olarak, çoğunlukla kamu gider ve gelirlerinin analizlerine yer vermiştir. Avrupa’da Belçika, Fransa, Yunanistan, Finlandiya, İsveç ve İtalya’da ulusal ve yerel düzeyde kadın temsiline önem atfedilmiş, karar mekanizmalarında kadın sayısı artırılmıştır.²⁴

İsviçre, CDB analizlerinin etkilerinin ölçümü bakımından diğer Avrupa ülkeleri içinde cinsiyet bütçesini en başarılı uygulayan ülkedir. İngiltere’de kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi için ekonomik eşitlik prensibi kabul görmüştür. İngiltere’de ve Kanada’da harcamalardan ziyade vergi sistemi üzerinden kadınlara yönelik ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin çocuk vergi iadesi teşvik edilmiş, kadın yanlısı politikalar hazırlanmıştır.²⁵ Fransa’da ise hükümet bütçesine ilave bir cinsiyete duyarlı bütçe hazırlanmaktadır.²⁶ Ayrıca kadın haklarını ve toplumsal eşitliği gözetmek ve kadın girişimciliğini teşvik etmek amacıyla Özel Kefalet Fonu oluşturulmuştur.²⁷ Amerika Birleşik Devletleri’nde Hükümet Çalışma Departmanı tarafından cinsiyet eşitliğine yönelik çeşitli analizler yapılmış, kadınların çalışma hayatına katılımı incelenmiştir. İskandinav ülkelerinde bütçelerdeki kaynak dağılımının kadın ve erkeklerin üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, örneğin, İsveç’te hükümet fonları ile ilgili analizler sonucu, kamu harcamalarının daha çok, işsiz kadınlara ve toplumun korunmaya muhtaç diğer kesimlerine yapılması planlanmıştır.²⁸

²⁴ Nevin Şenol, Kadın Dostu Kentler Avrupa’dan Örnekler, BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, 2010, http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/bmop/Kadin_Dostu_Kentler_KITAP%202010.pdf, E.T. 04.04.2017.

²⁵ Debbi Bundlender, ‘Review of Gender Budget Initiatives’, <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Review-of-Gender-Budget-Initiatives.pdf>, E.T.04.04.2017, 2012, s.10, 25, 31.

²⁶ İşıl Ayas, “Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Toplumsal Kabul Edilebilirliği: Marmara Bölgesi Alan Araştırması”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, S.11, s. 9.

²⁷ Kate Bellamy, “Gender Budgeting (A Background Paper For the Council of Europe’s Informal Network of Experts on Gender Budgeting)”, Council of Europe, www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20Budgetscouncil%20of%20Europe%20Bellamy%202003.pdf, 2002, E.T.02.04. 2017.

²⁸ Gülşay Günlük Şenesen, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Bütçe Sürecinde Parlatmentonun Değişen Rolü Sempozyumu, Afyonkarahisar 2008.

5. TÜRKİYE'DE CİNSİYET AYRIMCILIĞINI ÖNLEMeye YÖNELİK ATILAN HUKUKİ ADIMLAR ve CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN GELİŞİMİ

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimi incelendiğinde; başta Anayasa olmak üzere cumhuriyetin ilanından itibaren pek çok yasada eşit yurttaşlığa ilişkin düzenlemelere yer verildiği görülmüştür. Bu kapsamda, 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanarak eğitimde kadın erkek eşitliğini tesis etmeye yönelik en önemli adım atılmıştır. Hukuk alanındaki devrimler kapsamında olmak üzere 1926 Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiş ve kadının toplumsal hayattaki rolü çağdaşlarıyla uyumlu hale getirilmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini temin bakımından aile hukuku alanında atılan önemli bir adım 1990 yılında, o zaman yürürlükte olan 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin "Karının Meslek veya Sanatı" başlıklı 159. maddesinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesidir. Anayasa Mahkemesi'nin 29.11.1990 tarih ve E. 1990/30, K. 1990/31 sayılı kararıyla iptal ettiği madde uyarınca kadının aktif çalışma hayatına katılımı için eşin rızası aranmakta idi. Hukuki açıdan kadın-erkek eşitliğinin önündeki engellerden birinin kaldırılması anlamına gelen bu iptal kararı, iktisadi ve sosyolojik açıdan kadının iş gücüne aktif katılımı oranlarını olumlu şekilde etkilemiştir. Yine Ailenin Korunmasına Dair Kanun (1998 tarihli Koruma Emri) ve kadına karşı şiddetin önlenmesine yönelik Genelge, ayrıca, Kanunun uygulanması için yapılandırılan Aile Mahkemeleri ve 2006 tarihli Başbakanlık Genelgesi önemlidir.

2004'te Anayasanın 10. maddesine kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ve Devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu hükmü eklenmiştir. 2007'de Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklikle; hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁹

²⁹ TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014 http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294, 2014, s. XXII.

Anayasa Mahkemesi'ne 2013/2187³⁰ başvuru numarasıyla yapılan bir bireysel başvuruda, Anayasa Mahkemesi'nin 19.12.2013 tarihli 2013/2187 sayılı Kararıyla (RG. 19.12.2013), davacının kocasının soyadını kullanmak zorunda olmadığı, bunun bir hak ihlali olduğu kabul edilmiştir. Aynı konuda, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 30.09.2015 tarih ve 2014/889 E. 2015/2011 K. Sayılı kararıyla, evlendikten sonra eşin soyadını alma zorunluluğunun, eşitlik ilkesine ve Anayasa'ya aykırı olduğu, evlendikten sonra sadece kendi soyadını kullanmak isteyen kadınların Aile Mahkemelerinde açacakları dava ile kendi soyadlarını kullanabilmesi mümkün kılınmıştır.

Bu anlamda verilmiş bir başka karar daha yakın tarihlidir. Bu karar, Anayasa Mahkemesinin Nurcan Yolcu isimli bir kadının 2013/9880 başvuru numarası ile yapmış olduğu bireysel başvuru sonucu vermiş olduğu 11.11.2015 tarihli karardır. Karar, 31.12.2015 tarih ve 29579 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Başvuru, boşanma davası sonrasında velayet hakkı tanınan çocuğun soyadını değiştirme talebiyle açılan davanın reddedilmesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Neticede Yüksek Mahkeme, oybirliğiyle, başvurucağının, Anayasa'nın 10. ve 20. maddelerinin ihlal edildiği yönündeki iddiasının kabul edilebilir olduğuna ve Anayasa'nın 20. maddesi ile birlikte değerlendirilen Anayasa'nın 10. maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir. Söz konusu karar, aile hukuku açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira Yüksek Mahkeme, ilgili kanun hükmünü somut norm denetimi yoluyla iptal etmemiştir. Yüksek Mahkeme'nin bu kararıyla mevcut kanunda düzenlenmediği halde velayet hakkını alan annenin çocuğa babasının soyadı yerine kendi soyadını verebilmesinin önü açılmıştır.

Türkiye'de cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili çalışmalar ise, 1980'li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. Türkiye 1985'te Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) imzalamıştır. Bu sözleşmeyi imzalayan devletler, istihdam bakımından kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olarak, iş ve meslek seçimlerinde serbest davranabilmesi, mesleki eğitim haklarını ka-

³⁰ Ayşehan Çakıcı, "Mersin'deki Kadın Girişimcilerin Yaşamını Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 4, 2006, s.55.

zanmaları için bütün önlemleri alacaklarını taahhüt etmişlerdir.³¹ Bu gelişmeler sonucunda ilk kez, 1987’de Devlet Planlama Teşkilatında Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak oluşturulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu, 1990 yılında Kadınının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı adı altında Başbakanlığa bağlanmıştır. 2004’te Kadınının Statüsü Genel Müdürlüğü olarak adlandırılıp, 2011’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlanmıştır.³²

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile 2003 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Analitik Bütçe Sistemi (ABS) ile CDB’nin Türkiye’de ilk kez uygulanmaya başladığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile özel ve kamu sektöründe çalışan kadınları kapsayan kadın istihdamının teşvikine ilişkin düzenlemeler (kadın işçi çalıştıran işverenlere teşvik, erken doğum yapan kadın işçinin izin hakkı, doğum yapacak veya yapan kadın memurun gece nöbeti, kadın memurun süt izni, sigorta prim teşviklerinden aynı sigortalı için yararlanılması vb.) de CDB yaklaşımı kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca bu bağlamda Türkiye’de kadın girişimciliğini destekleyen STK’lardan biri olarak 2002 yılında kurulan Kadın Girişimcileri Derneği (KAGİDER) de sayılabilir. Bunun yanında kadın girişimci, gazi, şehit yakını ya da engelli girişimcilere hibe kredi sunan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığının (KOSGEB) 2016 Girişimcilik Destek Programında kadın girişimcilere 50 bin TL hibe kredi (geri ödemesiz destek), geri ödemeli de 100 bin TL faizsiz kredi imkânı tanınmıştır.³³ Bu program, 2017 yılını da kapsayacak şekilde uzatılmıştır.

Türkiye’de toplumsal CDB’ye yönelik uygulamalardan bir diğeri şartlı nakit transferidir. 2001 yılında Dünya Bankası aracılığıyla yü-

³¹ Ayşehan Çakıcı, “Mersin’deki Kadın Girişimcilerin Yaşamını Etkileyen Faktörler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 4, 2006, s.55.

³² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), “Kadına Karşı Mücadele Alanında Çalışan Personele Yönelik El Kitabı”, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20Siddetle%20Mucadele%20Kitap%201.pdf>, Mart, Ankara 2014, s. 8.

³³ Bknz. KOSGEB Girişimcilik Destek Programı, <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi>, 2017, E.T. 10.04.2017.

rütülen Sosyal Riski Azaltma Projesi ile 2003 yılında Türkiye’de yaygınlaşan bu uygulamaya göre; toplumun en yoksul %6’lık kesimine, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi amacıyla ödeme yapılmaktadır.

Bu gelişmelerle paralel olarak İçişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Kadın Dostu Kentler Projesinde seçilmiş bazı kentlerde yerel yönetimlerin planlama süreçlerine toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Bu proje 2006-2010 ve 2011’den bu güne çalışmalarını sürdürmektedir.³⁴ Cinsiyete duyarlı bütçeleme için atılan bir diğer önemli adım ise Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) tarafından oluşturulan (2012) “Yerelde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kılavuzu” nun hazırlanmasıdır.

Kadının Statütüsü Genel Müdürlüğü tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili hazırlık çalışmaları kapsamında “Toplumsal Cinsiyet Ulusal Eylem Planı (2008-2013) ile Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Ulusal Eylem Planı (2007-2010) hazırlanmış ve 2012-2015 dönemi için güncellenmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilk kez Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Toplumsal Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda değinilmiştir.³⁵

Son olarak Türkiye’deki kadınların siyasi katılımının değerlendirilmesine yer verilebilir. Bütçe sürecindeki önemli yeri bakımından 2015 Mayıs ayı itibariyle Plan ve Bütçe Komisyonunda yer alan kadın sayısına bakıldığında, biri kâtip üye olmak üzere toplamda sadece iki üye mevcut olduğu görülmekte idi. Genel olarak kadının sosyal hayattaki yeri ve siyasi karar alma mekanizmalarında temsilindeki negatif tabloya paralel şekilde, Plan ve Bütçe Komisyonu gibi önemli bir komisyondaki kadın sayısının azlığı manidar olmasının yanı sıra cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda da başlı başına bir engel oluşturmaktaydı. Neyse ki 2017 yılı itibariyle bu sayı, 5’e yükselmiştir.³⁶ Bu artışın olumlu ve fakat istenilen düzeyden uzak olduğunu belirtmekte fayda vardır.

³⁴ Bknz. <http://www.kadindostukentler.com/>, E.T. 10.04.2017.

³⁵ TBMM, “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Raporu”, Yayın No: 14, Temmuz 2014, s. 24.

³⁶ Bknz. www.tbmm.gov.tr.

Ancak kadının siyasi katılımı kadar, bütçeden kadına aktarılan finansal kaynakların oranını da önemlidir. Bu anlamda genel bütçeden Kadının Statütüsü Genel Müdürlüğüne ayrılan paylar, değerlendirilmesi gereken ilk göstergelerdendir. Bu oran incelendiğinde, 2006-2012 yılları arasında kadına genel bütçeden ayrılan payın oranının %1'e erişmediği görülmektedir. Ancak 2012 yılından sonra Kadının Statütüsü Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlanmıştır. 2012'den sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına ayrılan paylar ortalama %3.5'tir. Dolayısıyla sözü edilen oranın 2012 yılından sonra arttığı görülmektedir.³⁷ Nitekim CDB konusunda Türkiye'de Maliye Bakanı tarafından 2012 bütçe sunuş konuşmasında; kadın istihdamının artması için 5 yıl süreyle sigorta primi işveren hissesinin işsizlik sigortası fonundan karşılanması, kız öğrencilerin okullaşma oranının artması için ortaöğretim öğrencilerinin taşınmalı eğitimine ayrılan kaynağın %95,2 oranında artırılacağı, kadın çiftçilere eğitim verilmesi ve şiddete uğrayan kadınlara sığınma evleri açılması için kaynak ayrılması örneklerinde olduğu gibi Türkiye'de bütçenin cinsiyete duyarlı hale getirildiği belirtilmiştir.³⁸ Ancak 2012 yılının aksine, 2013-2014 yılları bütçe sunuş konuşmalarında cinsiyete duyarlılık ifadelerine yer verilmediği görülmüştür. 2015 mali yılı bütçe sunuş konuşmasında AB'ye katılım öncesi mali işbirliği çerçevesinde, 2014-2020 döneminde Türkiye'ye tahsis edilen fon tutarının 4,4 milyar Euro olduğu, belirtilen dönemde fonların kullanım alanlarından birinin; cinsiyet eşitliğinin teşviki olduğuna değinilmiştir.³⁹ Maliye Bakanlığı'nın 2016 bütçe sunuş konuşmasında 30 Haziran 2014 te kurulan "Devlet Destekleri Bilgi Sistemi"nden söz edilmesine rağmen, ilgili birim henüz faaliyete geçmediğinden, devlet desteklerinin düzeyi konusunda ilgili veri sistemi incelenememiştir.⁴⁰ Maliye Bakanlığı'nın 2017 yılı bütçe sunuş

³⁷ Ayas, a.g.m., s. 13-14.

³⁸ Maliye Bakanlığı (MB), 2012 yılı Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=2012MB>, <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/PBKSunus2012.pdf>, 26 Ekim 2011, s. 43-44.

³⁹ Maliye Bakanlığı (MB), 2015 yılı Bütçe Sunuş Konuşması, http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=PBK_2015, 6 Kasım 2014, s.10.

⁴⁰ Maliye Bakanlığı (MB), 2016 Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/sunummerkezi/index.html?ktp=Bak2016TBMMGen>, 28 Ocak 2016, s. 68.

konusmasında; çocuk bakım hizmetlerini yaygınlaştırıp, girişimciliği destekleyip, fırsat eşitliği yaratıp, kadınların işgücüne katılımını 2018’de %35’e, 2023’te %41’e çıkarma hedefinden söz edilmektedir. 2017 bütçesinin sosyal harcama kalemleri; ödeme gücü olmayanların prim giderleri 7,2 milyar TL, engelli evde bakım 5,8 milyar TL, 65 yaş üstü ve engelli aylıkları 5,3 milyar TL’dir. Şartlı nakit desteği ise 1,2 milyar TL’dir.⁴¹

6. TEMEL ULUSLARARASI ENDEKSLER VE TÜİK VERİLERİNE GÖRE TÜRKİYE’DE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası kurumlar tarafından cinsiyet eşitsizliğini ölçmek, ülkeler ve bölgeler arasında toplumsal cinsiyet eşitsizlik düzeyi karşılaştırmaları yapabilmek için birtakım endekslerden yararlanılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP); Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi ile İnsani Gelişim Endeksi Raporu’nun çalışma hayatı istatistiklerine ve Dünya Ekonomik Forumunun, hazırladığı Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine, Save the Children Örgütü’nün hazırladığı “Annelerin Endeksi”ne ve OECD’nin hazırladığı Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi verilerine ve TÜİK’in 2015 yılı İstatistiklerle Kadın verilerine yer verilmektedir.

Diğer yandan UNDP tarafından hazırlanan bir başka endeks; Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi (EUIGE), bir ülkede temel insani gelişmeyi değerlendirip, ortalama olarak hesaplama yapmakla beraber insani gelişmenin ülke düzeyindeki dağılımında ortaya çıkan eşitsizliği göstermediğinden, çalışmada bu endekse ilişkin veriler dikkate alınmamıştır. Buna benzer şekilde Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE)’nün 2010 yılından itibaren hazırlayıp, 2013’ten itibaren verileri paylaşılan cinsiyet eşitliği endeksi (Gender Equility Index)⁴²; iş, para, bilgi, zaman, güç, sağlık gibi kapsamlı alt inceleme alanlarını

⁴¹ Maliye Bakanlığı (MB), 2017 Bütçe Sunuş Konuşması, <http://www.gep.gov.tr/Web/GenelMudurlukDokuman.aspx?prmts=1577>, 25 Ekim, 2016a, , s. 27, 69.

⁴² European Institute for Gender Equality (EIGE), Gender Equility Index, http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 2015, s. 1.

içermektedir. Ancak bu endekisle yalnızca AB üyeleri için ölçümleme yapıлып, Türkiye için herhangi bir hesaplama yapılmadığından çalışmada bu endeksin verilerine de yer verilmemiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE); UNDP'nin hazırladığı küresel İnsani Gelişme Endeksi Raporunun kalıcı bir unsuru olarak; Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ile beraber 2010 yılından itibaren uygulanan üç deneysel endeksten biridir. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ile anne ölüm oranı, ergen doğurganlık oranı, kadın parlamenter oranı, en az orta öğrenim görmüş nüfusun oranı ve iş gücüne katılım oranı konularına göre kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olmak üzere 4 skor değeri ile ölçümlenmektedir. Bu endeks geri bildirimlerle her yıl güncellenmektedir.⁴³ Ancak endeksin önemli bir eksiği; gelirin endeksin bileşenleri arasında yer almamasıdır.

Türkiye, 2014 endeksinde 0,359'luk bir TCEE değeriyle 155 ülke arasında yüksek insani gelişme kategorisinde 71. sıradadır. Türkiye'de parlamentodaki kadın milletvekili oranı %14,4, yetişkin kadınlarda en az orta öğrenim görmüş olanların oranı %39 iken, erkeklerde bu oran %60'tır. Tablo 1'e göre; İnsani Gelişim Endeksi Raporu'nun çalışma hayatı istatistiklerine ilişkin en güncel verileri 2013 yılına aittir. Buna göre; Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının %29,4 ile gelişmekte olan ülkelerin dahi gerisinde kalmış olduğu dikkat çekicidir. Erkeklerin işgücüne katılım oranı ise %70,8 ile kadınların işgücüne katılım oranının 2,5 katıdır. Bu endekse göre; 155 ülkeden 4'ünün parlamentodaki kadın temsil oranları sıfıra eşittir. Çok yüksek gelişmişliğe sahip ülkelerden ilk 5'inin sıralaması; Norveç, Avustralya, İsviçre, Danimarka, Hollanda'dır. Yüksek insani gelişmişliğe sahip ilk 5 ülke; Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu, Umman, Romanya ve Uruguay'dır. Orta insani gelişmişlik dercesine sahip ülkelerden bazıları; Bostvana, Moldova, Mısır, Türkmenistandır. Düşük insani gelişmişliğe sahip ülkelerin bazıları ise; Kenya, Nepal, Pakistan, Myanmar'dır.⁴⁴

⁴³ UNDP, 2017, a.g.r., s.1.

⁴⁴ UNDP, 2015, a.g.r., s. 224-226.

Tablo.1 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (2014 verileri)

	TCEE değeri	TCEE sıralaması	Anne ölüm oranı	Ergen doğurganlık oranı	Kadın parlamentar oranı (%)	En az orta öğrenim görmüş nüfusun oranı (%)		İş gücüne katılım oranı (%)	
						Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Slovenya	0.016	1	7	0.6	27.7	95.8	98.0	52.3	63.2
Switzerland	0.028	2	6	1.9	28.5	95.0	96.6	61.8	74.9
Germany	0.041	3	7	3.8	36.9	96.3	97.0	53.6	66.4
Denmark	0.048	4	5	5.1	38.0	95.5	96.6	58.7	66.4
Avusturya	0.053	5	4	4.1	30.3	100.0	100.0	54.6	67.7
Avrupa ve Orta Asya	0,300	—	28	30,8	19,0	70,8	80,6	45,6	70,0
Yüksek İGE	0,310	—	41	28,8	20,6	60,6	69,5	57,0	77,2
Türkiye	0,359	71	20	30,9	14,4	39,0	60,0	29,4	70,8

Kaynak: UNDP, 2015: 224-226.

2014'te UNDP'nin hazırladığı İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) Raporuna eklenen Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi'nde (CDGE); sağlık (kadın ve erkeklerin doğumda ortalama yaşam beklentisi), eğitim (kız ve erkek çocuklarının ortalama okula gitme süresi ve 25 yaş ve üstü yetişkinler için ortalama okula devam süresi) ve ekonomik kaynaklar üzerindeki hâkimiyet (kadın ve erkek kişi başına tahmini GSMH oranları) olmak üzere üç konuda insani gelişmenin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ölçülmektedir. 161 ülke için CDGE değerlerine göre; Türkiye'de 2014'te kadının İGE değeri 0,716 iken, erkek İGE değeri 0,793 ve CDGE değeri 0,902 olarak ölçülmüştür. Yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip ülkelerde CDGE değeri 0,95 iken, İGE değerleri yaklaşık olarak 0,75 civarındadır.⁴⁵ Ancak belirtilen endeksin sonuçlarındaki rakamlar, ülkelerin gelişmişliklerine göre pek fazla farklılaşmadığından, bu endeksin ölçüm bakımından çok başarılı olduğunu ileri sürmek güçtür.⁴⁶

⁴⁵ UNDP, 2015a, s. 7-10.

⁴⁶ UNDP, 2015, s. 221-223.

Diğer yandan Dünya Ekonomik Forumu tarafından ilk kez 2006'da cinsiyete dayalı farklılıkları ölçmek ve izleyebilmek için kullanılan ölçüm yöntemi ise Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (The Global Gender Index)dir. Bu endeksle erkek ve kadın arasındaki uçurum; ekonomik katılım ve fırsat düzeyi, eğitim düzeyi, sağlık ve hayatta kalma ve politik yetki derecesi olarak 4 alt grupta incelenmektedir. Global cinsiyet eşitsizliği endeksine göre Türkiye 0,623 endeks değeri ile 144 ülke arasında 130. sırada yer almaktadır. 2016 yılında ilk sırada 0,874 ile İzlanda yer almaktadır. Yemen ise, 0,516 ile en düşük endeks değerine sahip ülkedir. Bu endekse göre; dokuz ülke (Bahamalar, Barbados, Finlandiya, Fransa, Jamaika, Letonya, Lesoto, Nikaragua ve Filipinler hem sağlık ve hayatta kalma hem de eğitim düzeyi alt endekslerindeki uçurumu tamamen kapatmış olsa da, henüz Ekonomik Katılım ve Fırsat veya Politik yetki alt indeks uçurumlarını tamamen kapatabilen ülke bulunmamaktadır.⁴⁷ Tablo 2'ye göre Türkiye'nin GCEE'nde en kötü durumda olduğu kategorilerin ekonomik katılım ve fırsat düzeyi ve politik yetki derecesinin diğer ülkelerdeki oranlara kıyasla oldukça düşük değerlerde olduğu görülmektedir.

Tablo. 2. 2016 Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine (GCEE) Göre İl 10 Ülkenin ve Türkiye'nin Durumu

	Genel		Ekonomik katılım ve fırsat		Eğitime katılım		Sağlık ve sağ kalım		Politik Yetki	
	Sıra	Derece	Sıra	Derece	Sıra	Derece	Sıra	Derece	Sıra	Derece
İzlanda	1	0,874	9	0,806	1	1,000	104	0,970	1	0,719
Finlandiya	2	0,845	16	0,794	1	1,000	1	0,980	2	0,607
Norveç	3	0,842	7	0,818	28	1,000	68	0,974	3	0,576
İsveç	4	0,815	11	0,802	36	0,999	69	0,974	6	0,486
Ruanda	5	0,800	8	0,817	110	0,958	89	0,972	8	0,452
İrlanda	6	0,797	49	0,709	1	1,000	54	0,979	5	0,502
Filipinler	7	0,786	21	0,780	1	1,000	1	0,980	17	0,386

⁴⁷ WEF, 2016, s. 5-11.

	Genel		Ekonomik katılım ve fırsat		Eğitime katılım		Sağlık ve sağ kalım		Politik Yetki	
Slovenya	8	0,786	19	0,784	25	1,000	76	0,973	18	0,385
Yeni Zelanda	9	0,781	24	0,765	40	0,999	104	0,970	16	0,390
Nikaragua	10	0,780	92	0,632	1	1,000	1	0,980	4	0,506
Türkiye	130	0,623	129	0,464	109	0,958	1	0,980	113	0,090

Kaynak: WEF, 2016, s.10-11.

“Annelerin endeksi” ise Save the Children Örgütü tarafından 179 ülke için hesaplanmıştır. Bu endekse göre yapılan ölçümlemede; anne sağlığı, çocuk sağlığı, eğitim durumu, ekonomik durum ve siyasi durum kategorileri hesaplamaya dâhil edilmiştir. 2015 yılı Annelerin Endeksi sıralamasına göre; Türkiye 179 ülke içerisinde 65. sırada yer almıştır. En iyi durumda olan Norveç’i, Finlandiya ve İzlanda takip ederken, Somali ise 179. sıradadır. Bu endekse göre; resmi eğitimde geçirilmesi beklenen yıl sayısı bakımından Türkiye birçok ülkenin gerisinde kalmış olsa da, bu endekse göre Türkiye açısından asıl sorunlu kategorilerin; OECD’nin Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine paralel şekilde ekonomik ve siyasi katılım olduğu görülmektedir. Tablo 3’e göre; diğer ülkelerle kıyaslandığında; örneğin Norveç’te kadınların hükümete katılımı Türkiye’deki katılımın 2 katından daha fazla ve kadınların geliri yaklaşık Türkiye’deki gelirin 10 katıdır. İspanya’da da kadınların ekonomik durumunun Norveç’e kıyasla yaklaşık olarak 5 katı düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Annelerin Endeksi Sıralamasında İlk 10 Ülke Ve Türkiye’nin Durumu (2015)

Ülke /Yıl	Resmi eğitimde geçirilmesi beklenen yıl sayısı	GSMH (Güncel ABD \$)	Kadınların Hükümete Katılımı (%)	Annelerin endeksi sırası
	2013	2014	2015	2015
Norveç	17,5	102 610	39,6	1
Finlandiya	17,1	48 820	42,5	2
İzlanda	19,0	46 400	41,3	3
İspanya	18,7	61 680	38,0	4

İsveç	15,8	61 760	43,6	5
Hollanda	17,9	51 060	36,9	6
İspanya	17,3	29 920	38,0	7
Almanya	16,5	47 270	36,9	8
Avustralya	20,2	65 390	30,5	9
Belçika	16,3	46 290	42,4	10
Türkiye	14,5	10 970	14,4	65

Kaynak: Save the Children, 2015, s.61-64.

OECD tarafından 2014'te hazırlanan Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksinde (SKCE); "Ayrımcı sosyal kurumlar, kadınların ve kızların haklarına, adalete ve yetkilendirme fırsatlarına erişmesini kısıtlayan resmi ve gayri resmi yasalar, tutumlar ve uygulamalar olarak tanımlanmaktadır". SKCE; ayrımcı aile kodu, sınırlandırılmış fiziksel bütünlük, erkek çocuk önyargısı, kaynaklara ve varlıklara kısıtlı erişim, kısıtlı sivil özgürlüklerden oluşan 5 ayrı inceleme alanına göre değerlendirilmektedir. Ayrımcı aile kodu alt ayrımında; yasal evlilik yaşı, erken evlilik, ebeveyn yetkisi, miras, sınırlandırılmış fiziksel bütünlük ayrımında; kadına karşı şiddet, kadın sünneti, üreme, erkek çocuk önyargısı ayrımında; kayıp kadınlar, doğurganlık tercihleri, kaynaklara ve varlıklara kısıtlı erişim ayrımında; arazi varlıklarına erişim, arazi olmayan varlıklara erişim, finansal hizmetlere erişim, kamusal alana erişim ve siyasi katılım ölçümlenmektedir.⁴⁸

Belirtilen endeksin inceleme alanı kapsamının genişliği nedeniyle çalışmada bu endeksin Türkiye sonuçlarına ve bazı ülke uygulaması sonuçlarına sınırlı düzeyde değinilmiştir. Bu endeks, 2014 yılında güncellenmiş ve ülkeler, skor değerlerine göre çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olmak üzere 5 gruba ayrılmıştır. Endeks verilerine göre; sosyal kurumlarda cinsiyet ayrımcılığının en düşük olduğu ilk 3 ülke sırasıyla Belçika (0,0016), Fransa (0,0034) ve Slovenya (0,0037) iken, Türkiye'de en yüksek ayrım kısıtlı sivil özgürlükler alanındadır. (TÜİK, 2015:1) Endekse göre kadın ve erkekler arasında hukuki bir ayrımın olmadığı alan; kaynaklara ve varlıklara erişim olarak

⁴⁸ Bknz. <http://www.genderindex.org/>.

belirtmiştir. 2015'te Türkiye'de kadına yönelik şiddet, dört kadından birinde, (Örneğin Şili'de % 36, Meksika'da % 47 ve Türkiye'de % 42) görülmekte olup, OECD ülkelerindeki kadınlar ve erkekler kamusal alana eşit derecede erişebilir ve siyasete eşit ulaşım hakları vardır. Ancak buna rağmen OECD kapsamındaki ülkelerde dört parlamenterden yalnızca bir tanesi kadındır. Bu istatistik, (ör. Şili, Macaristan, Japonya ve Türkiye'de % 8-14 aralığında iken, örneğin; İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te %30- % 40'ın üzerinde seyretmiştir. Meksika (% 17), Yeni Zelanda (% 8) ve Türkiye (% 10) hariç, erken evlilik oranı düşüktür. Kadınların erkeklere oranla ortalama iki kat fazla zaman harcadığı ücretsiz ev içi çalışmaları; Japonya, Kore ve Türkiye'de diğer ülkelere göre beş kat daha fazla bir değerdedir. Arazi, mülkiyet ve finansal hizmetler bakımından kadınlar ve erkekler OECD çoğunluğunda hukuken eşittir.⁴⁹

Çalışmada yalnızca uluslararası endeks verilerinin temel alınmasının veri eksikliği ve doğru değerlendirme sorunu yaratacağından TÜİK'in Türkiye için en güncel Kadın İstatistiklerine de değinilmiştir. Buna göre; Türkiye'de kadınların okuryazarlık oranı, istihdam oranı, gelir elde etme düzeyi ve siyasette yer alma düzeyi kriterlerindeki değerleri halen erkeklere oranla misli değerlerde düşük düzeyde kalmakta iken; kadınların kadına yönelik şiddete maruz kalma düzeyi de günden güne artmaktadır. TÜİK İstatistiklerle Kadın 2015 verilerine göre⁵⁰; Türkiye nüfusunun %49,8'i kadın nüfusuna, %50,2'sini erkek nüfusuna ilişkindir. Kadınlarda doğuştan beklenen yaşam süresi 80,7 yıl, erkeklerde 75,3 yıldır. Okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı erkeklerin 5 katıdır. Kadınlarda ilk evlenme yaşı 23,9 iken, erkeklerde 27'dir. Ortalama boşanma yaşı 2015'te kadınlarda 34,8, erkeklerde 39,1'dir. Türkiye'de 2014 için erkeklerin 15 yaş ve üstü istihdam oranı %64,8 ile kadınların istihdam oranının yaklaşık üç katıdır. Kadınların eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranının arttığı görülmüştür. Ancak zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015 sonuçlarına göre Türkiye genelinde 10 ve daha yukarı yaştaki fertlerin günlük çeşitli faaliyetlere ayırdıkları süreler incelendiğinde; kadınların hanehalkı ve aile bakımı faaliyetine ayırdığı süre 4 saat 17 dakika, erkeklerin istihdam

⁴⁹ OECD, 2014, s.1.

⁵⁰ TÜİK, 2015a, s.1.

faaliyetine ayırdığı zaman 3 saat 58 dakikadır. Bununla birlikte kadınların tüm eğitim düzeylerinde, aynı eğitim düzeyindeki erkek çalışanların yıllık ortalama esas iş gelirlerinden %1,3 oranında düşük gelir elde ettikleri tespit edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014 sonuçlarına göre; Her 10 kadından 4'ü eşinden veya birlikte yaşadığı kişiden fiziksel şiddet görmüştür. Ülke genelinde fiziksel şiddete maruz kalmış ya da kalmakta olan kadın nüfus oranı %35,5'tir. Türkiye'de kadınların siyasi alandaki rolü, erkeklere göre geride kalmıştır. En son 2015 genel seçim sonuçlarına göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadın milletvekili sayısı 80 olup, bu değer oran olarak %14,57'de kalmaktadır. Bu durum ülke karşılaştırmaları bakımından değerlendirildiğinde; Avrupa'da 2014 yılında kadın milletvekili oranının en yüksek olduğu ülkeler; İsveç (%45) ve Finlandiya'dır (%42,5). Türkiye'de 2017 yılında 27 kişiden oluşan Bakanlar Kurulunda, sadece 1 tane kadının varlığı, ülkemizdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin siyasi yansımasıdır. Ülke karşılaştırmalarına bakıldığında 2013'te Avrupa'da kadın bakan oranının en yüksek olduğu ülkeler; İsveç (%54,2) ve Norveç'tir (%50).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadına verilen değer, toplumların gelişmişlik düzeyinin belirleyicisidir. Az gelişmiş toplumlarda kadının ve itibarının göz ardı edilmesi, insanlığın gelişiminin önündeki en büyük engellerdendir. Toplumsal anlamda kadına karşı ayrımcılığı önlemenin yollarından biri toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesidir. Bu doğrultuda fırsat eşitliği yaratan sosyal devletin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan araçlardan biri bütçedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme ise, sosyal devlet ilkesine hizmet eden mali bir araç olarak feminist iktisadın somut bir görünümüdür. Zira CDB'nin sağladığı finansal destekle bir yandan cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele edilirken, diğer yandan kadının statüsü yükseltilmekte ve kadına fırsat eşitliği tanınmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

-Feminist iktisadın ilkeleri ile CDB birbirleriyle büyük oranda örtüşmektedir.

-Türkiye dâhil CDB'nin dünya uygulamalarına bakıldığında, asıl

sorunun CDB'nin analiz aşamasında kalıp, uygulamaya aktarılma noktasında sekteye uğramasıdır. Bunun başlıca sebebi; Türkiye'de kadına yönelik ödenek tahsisinin yalnızca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile sınırlandırılmasıdır. Bu durum, CDB'nin tam olarak uygulamaya konulmasını, cinsiyete duyarlı politikaların oluşturulmasını ve izlenmesini önlemektedir. Bunun yerine ulusal boyutta çeşitli bakanlıklar düzeyinde ve yerel çerçevede ödeneklerin cinsiyete duyarlı şekilde tahsisine ilişkin çalışmalar yapılmalıdır.

--Türkiye'de cinsiyete duyarlı bütçelemenin 5018 ve 6111 Sayılı Kanunlar aracılığıyla kısmi şekilde uygulandığı görülmektedir. 5018 sayılı Kanun'da CDB'ye ilişkin olarak yalnızca analitik bütçe uygulamasına yer verilmiştir. Ancak Türkiye'de 2004'ten itibaren uygulanan analitik bütçe sınıflandırması kapsamında; kurumsal, fonksiyonel, ekonomik ve finansman tipi sınıflandırma mevcut olmasına rağmen, sosyal bütçe sınıflandırması bulunmamaktadır. Dolayısıyla engellilerin, yoksulların, çocukların, yaşlıların ve kadınların sosyal ve siyasi politikalar sonucunda etkilenme düzeylerini ölçmeye yönelik bir analiz sisteminin getirilmesi gereklidir. Çünkü kadınlara yönelik teşviklerin yıllara göre değişiminin ve bu değişimin toplum kesimleri üzerindeki etkilerinin analizi, uygulama politikalarının başarısının değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca çalışmada 7. CDB aracı olarak belirtilen Türkiye'de CDB'ye ilişkin vergisel teşviklerin etkilerinin analizi de değerlendirmeye alınmalıdır. Zira Türkiye'de şeffaf veri setleri ile ölçümü sağlanmadığından, CDB uygulamasının işlerliği ve işlerliğinin ölçümü noktasında sıkıntılar sürmektedir. Nitekim 2012 yılında CDB ile ilişkilendirilmesine rağmen, 2013-2016 yılları arasında Türkiye bütçesinin cinsiyete duyarlı hale getirilmediği görülmüştür. Bunun nedeni cinsiyete dayalı somut ödenek tahsisinin şartlı nakit desteği dışında, sosyal harcama kalemleri içinde yer almamasıdır. 2014-2020 döneminde AB'ye katılım öncesi mali işbirliği çerçevesinde Türkiye'ye verilen fon kullanım alanlarının biri cinsiyet eşitliğinin teşviki olmasına ve 2017 bütçe sunuş konuşmasında fırsat eşitliği yaratıp, kadınların işgücüne katılımını 2018'de %35'e, 2023'te %41'e çıkarma hedefinden söz edilmesine rağmen, bütçe tahsisine değinilmemektedir. Diğer yandan Maliye Bakanlığı'nın 2016 yılı bütçe sunuş konuşmasında 30 Haziran 2014 te kurulan "Devlet Destekleri Bilgi Sisteminin" verilerine erişilebileceği bilgisi bulunmasına rağmen, ilgili birim henüz faaliyete

geçmediğinden, çalışmada devlet destekleri düzeyi tarafımızca incelenmemiştir.

-CDB politikalarının etkinliği, devletin tüm kurumlarını ve toplumu sürece dâhil etmesine, kamu gelirleri ve kamu harcamaları bakımından cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmasına, kadın girişimciliğine ilişkin finansal desteklerin işlerlik kazanmasına bağlıdır. Bunu sağlamak için öncelikle Türkiye’de kamu gelirlerinin ve kamu harcamalarının İskandinav ülkeleri uygulanmasında olduğu gibi sektörlere ve cinsiyete göre çıktı odaklı analizi yapılmadığıdır. Bu doğrultuda cinsiyete dayalı kaynak tahsisinin ve CDB’nin bütçe eki bir uygulama olarak getirilmesi ve özel fon tahsisleriyle desteklenmesi yararlı olacaktır. Diğer yandan Türkiye’de uygulanan CDB’nin başarısı, cinsiyet ayrımcılığını önlemede kullanılan sosyal, hukuki, siyasi vb. diğer alanlardaki politikaların koordineli şekilde yürütülmesine bağlıdır. Bütçede özellikle sağlık alanlarında kadınların ve erkeklerin, önleyici bir sağlık politikası olarak (meme kanseri ile mücadelede belirli yaşın üstündeki kadınların mamografi çekimlerinin zorunlu kılınması, kontrollere gidemeyecek derecede yaşlı olanlara evde hizmet alabilme imkânın getirilmesi ve benzer şekilde erkekler açısından da prostat kanseri ile mücadele kapsamında benzer bir teşvikin getirilmesi gibi) ödenek ayrılması sosyal bütçelemenin başarılı bir örneği olacaktır. Aynı zamanda Türkiye’de eğitim alanında okullaşma ve kız öğrencilerin okula teşvikine ilişkin kampanyalar (Kardelen projesi, haydi kızlar okula projesi, ana-kız okuldayız projesi vb.) sayesinde sınırlı olarak iyileşmeler görülmesine rağmen, bölgeler arası farklılıklar dolayısıyla ortaya çıkan sorunlar halen devam etmektedir. Bu kapsamda okullaşma oranında artış, kız yurtlarının ve yatılı ilköğretim bölge okullarının sayısında artışın yanı sıra eğitimde niteliğin artırılmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilincin oluşturulmasına yönelik eğitim harcamaları için fon desteği önerisinde bulunulabilir.

-Uluslararası endeksler ve ulusal veriler incelendiğinde; örneğin; Global Cinsiyet Eşitsizliği Endeksine göre Türkiye 144 ülke arasında 130. sırada yer alırken, TÜİK 2014 İstatistiklerle Kadın verilerine göre; Türkiye’de 15 yaş üstü kadınların istihdam oranı %26,7 olup, erkeklerin üçte biridir. Bu veriler ışığında kadınların işgücüne katılımı ve siyasi katılımı noktasında Türkiye uygulamasının gelişmiş diğer ülkelerin oldukça gerisinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de Plan ve Bütçe Komisyonu dâhil siyasi karar alma mekanizmalarında kadın temsili artırılmalıdır. Bununla birlikte kadının toplumdaki statüsünün yükseltilmesi alanında çalışan STK’ların teşviki önemli olup, KOSGEB benzeri kadın girişimciliğini destekleyen oluşumların sayısının artırılması, cinsiyet ayrımının önlenmesinde kamu kurumları, üniversiteler ve STK’lar arasındaki işbirliğinin artırılması yararlı olacaktır. Bu açıdan görsel medya alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin kamu spotu sayısı artırılmalıdır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Kadına Karşı Mücadele Alanında Çalışan Personele Yönelik El Kitabı, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20Siddetle%20Mucadele%20Kitap%201.pdf>, E.T. 10.03.2017. Ankara 2014, s.1-32.
- Anayasa Mahkemesi, 16-27 Eylül 1967 Tarih ve E.1963/336, K.1967/29 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 6, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/kararlar_dergisi/kd_06.pdf, E.T. 10.03.2017.
- Ayas Işıl, “Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Toplumsal Kabul Edilebilirliği: Marmara Bölgesi Alan Araştırması”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, Sayı:11, s. 7-22.
- Balmori Helena Hofbauer, “Gender and Budgets”, Overview Report, <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/DOC19156.pdf>, Institute of Development Studies, February, 2013, E.T.02.04. 2017, s.1-58.
- Bellamy Kate, “Gender Budgeting (A Background Paper For the Council of Europe’s Informal Network of Experts on Gender Budgeting)”, Council of Europe, <http://wbg.org.uk/wp-content/uploads/2016/11/Gender-Budgets-Council-of-Europe-Bellamy-2003.pdf>, 2002, E.T.02.04. 2017.
- Beneria Lourdes, “Toward a Greater Integration of Gender in Economics”, *World Development*, C. 23, S. 11, 1995, s.1839-1850.
- Beneria Lourdes, *Gender Development And Globalization*, Routledge, Newyork 2003.
- Berik Günseli, Yana Van, Der Meulen Rodgers, Seguino Stephanie, “Feminist Economics of Inequality, Development, And Growth”, *Feminist Economics*, C.15, S.3, July, 2009, s.1-33.
- Budlender Debbi ‘Review of Gender Budget Initiatives’, <http://www.international-budget.org/wp-content/uploads/Review-of-Gender-Budget-Initiatives.pdf>, E.T.04.04.2017, 2012, E.T.02.04. 2017, s.1-70.
- Budlenger Debbie, Hewitt Guy, *Gender Budgets Make More Cents Country Studies and Good Practice*, The Commonwealth Secretariat, August 2002.
- Çağatay Nilüfer, Elson Diane, Grown Caren. (Guest Editors), *World Development*, Special Issue on “Gender, Adjustment and Macroeconomic Models”, C.23, S.8, November, 1995, s.1827-1836.

- Çakıcı Ayşehan, "Merrisindeki Kadın Girişimcilerin Yaşamını Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 4, 2006, s. 54-78.
- Donath Susan, "The Other Economy: A Suggestion for A Distinctively Feminist Economics", *Feminist Economics*, C. 6, S.1, 2000, s.115-123.
- Elizabeth Villagomez "Gender Budgeting in the EU", *Almenara Estudios Economicos Y Sociales*, 2005; aktaran Erkan Birol, Şentürk Mehmet, Akbaş Yusuf Ekrem, Paksoy Sadettin, "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme Yaklaşımı", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Yıl 5, S. 9, 2012, s.85-106.
- Eroğlu Ömer, İşler Ruhan, "İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri, 2004, s. 54-81.
- European Institute for Gender Equality (EIGE), Gender Equility Index, http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0113513trc_002.pdf, 2015,1.
- Ferber Marianne A., "Guidelines for Pre-College Economics Education: A Critique.", *Feminist Economics*, C. 5, S.3, 1999, s.135-142.
- Folbre Nancy, "Measuring Care: Gender, Empowerment, and the Care Economy", *Journal of Human Development* 7, 2006, s.183-199.
- Gardiner Jean, *Gender Care and Economics*, MacMillan Press, London 1997.
- Hall Roberta, Bernice Sandler, "The Classroom Climate: A Chilly One for Women?", Washington D.C., Association of American Colleges, <http://files.eric.ed.gov/full-text/ED215628.pdf>, 1982, E.T.02.04. 2017, s.1-24.
- Hughes Christina, *Key Concepts in Feminist Theory and Research*, Sage Publications, London 2002.
- KOSGEB, Girişimcilik Destek Programı, <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/degay/1231/girisimcilik-destek-programi>, 2017, E.T. 10.04.2017.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2012 yılı Bütçe Sunuş Konuşması", <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlar/sunummerkezi/index.html?ktp=2012MB>, <https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/PBKSunus2012.pdf>, 2011, E.T.02.04. 2017, s. 1-77.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2015 yılı Bütçe Sunuş Konuşması", http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlar/sunummerkezi/index.html?ktp=PBK_2015, 6 Kasım 2014, s.1-22.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2016 Bütçe Sunuş Konuşması", <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlar/sunummerkezi/index.html?ktp=Bak2016TBMMGen>, 2016, E.T. 10.03.2017, s.1-71.
- Maliye Bakanlığı (MB), "2017 Bütçe Sunuş Konuşması", <http://www.gep.gov.tr/Web/GenelMudurlukDokuman.aspx?prmts=1577>, 2016a, s.1-110.
- McKay Alisa, "Rethinking Work And Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality Through a Citizens' Basic Income", *Feminist Economics*, 2001, s. 97-118.
- Nelson Julie A., *Feminism, Objectivity and Economic*, New York, Routledge, 1996.
- Nelson Julie A., "Feminism and Economics." *Journal of Economic Perspectives*, Vol 9, no.2, http://ase.tufts.edu/gdae/about_us/cv/nelson_papers/feminism_and_economics.pdf, E.T. 10.03.2017, 1995, s.131-148.

- OECD, "Country Profiles: Turkey 2014", <http://www.genderindex.org/content/oecd-countries, 2014, s.1>.
- Özkan Mehmet, Esnek Bütçeler, <http://katalog.marmara.edu.tr/muyayinevi/YN562.pdf>, Marmara Üniversitesi Yayın No: 562, İİBF Yayın No. 398, İstanbul 1994.
- Rubery Jill "Gender Mainstreaming and Gender Equality in the EU: The Impact of the EU Employment Strategy", *Industrial Relations Journal*, C.33, S.5, , E.T. 10.03.2017 s.500-522.
- Save the Children, "The Complete Mothers' Index 2015", http://www.savethechildren.org/atf/cf/%7B9def2ebe-10ae-432c-9bd0-df91d2eba74a%7D/SOWM_MOTHERS_INDEX.PDF, 2015, s.61-64.
- Schneider Geoff, Shackelford Jean, "Ten Principles of Feminist Economics: A Modestly Proposed Antidote", A Presentation at the Annual Meetings of the Southern Economic Association in Baltimore, Maryland, November, 1998, http://www.facstaff.bucknell.edu/gschnedr/femprcpls.htm#_ftn1, , E.T. 10.03.2017.
- Serdaroğlu Ufuk, Feminist İktisatın Bakışı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.
- Staveren Van, Irene, "Feminist Economics, Setting out the Parameters, in Christine Bauhardt and Gülay Çağlar, Feministische Kritik der politischen Ökonomie. Wiesbaden: vs Verlag für Sozialwissenschaften, <https://repub.eur.nl/pub/22542/FemKritikpolOeko.pdf>, 2010, , E.T. 10.03.2017, s.1-16.
- Şeker Murat, Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi, Tesev Yayınları, İstanbul 2011.
- Şenesen Gülay Günlük, "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", Bütçe Sürecinde Parlatonun Değişen Rolü Sempozyumu, Afyonkarahisar 2008.
- Şenol Nevin, "Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan Örnekler", BM Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı, http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/bmop/Kadin_Dostu_Kentler_KITAP%202010.pdf, 2010, E.T. 04.04.2017.
- TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Raporu", Yayın No: 14, Temmuz 2014, s.1-203.
- TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014 http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294, 2014, E.T. 10.03.2017, s.XI-165.
- TÜİK, "Türkiye'de Sosyal Kurumlarda Cinsiyet Ayrımcılığı Düşük Seviyededir", http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2015_46_20150723.pdf, Sayı: 46, 23 Temmuz 2015 tarihli 46 sayılı Basın Odası Haberi, 2015, E.T. 10.03.2017.
- TÜİK, "İstatistiklerle Kadın, 2015" , <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519>, 07 Mart 2016 tarihli 21519 Sayılı Tük Haber Bülteni, 2015a.
- United Nations Development Programme (UNDP), "Türkiye İnsani Gelişme Raporu, 2015", <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human-development/human-development-report-2015.html>, 2015a, , E.T. 10.03.2017, s.1-273.
- United Nations Development Programme (UNDP), Gender Inequality Index (GII), <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>, 2017, E.T. 10.03.2017, s.1.

- United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 2015, Statistical Annex, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2015_statistical_annex.pdf, 2015, E.T. 10.03.2017, s.1-271.
- United Nations Environment Programme (UNEP), Global Gender and Environment Outlook, http://web.unep.org/gender/sites/unep.org/gender/files/documents/Gender%20and%20environment%20outlook_opt.pdf, 2016, E.T. 10.03.2017, s.1-233.
- World Economic Forum (WEF), "The Global Gender Gap Report 2016", http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_Report_2016.pdf, 2016, E.T. 10.03.2017, s.1-391.
- Yıldız Seyfi, Uğur Alparslan, "Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, 2016, s. 271-292.
- TÜİK, 2015a, s.1.